

*Łukasz Zakonnik**

MIKROPŁATNOŚCI A OTOCZENIE PRAWNE – ANALIZA NA PODSTAWIE SYTUACJI W POLSCE

1. WPROWADZENIE

W celu jaśniejszego zarysowania tematu poruszanego w tym artykule na samym początku należy przytoczyć choćby ogólną definicję samego pojęcia mikropłatności¹. Autorowi najbardziej trafny wydaje się termin:

Mikropłatność. Płatność, która nie może być w sposób efektywny i wygodny zrealizowana przy użyciu istniejących elektronicznych metod dokonywania płatności (płatności rzędu od 10 PLN do 1 grosza). Do mikropłatności wliczają się często specyficzne rozwiązania technologiczne, takie jak pieniądz sieciowy czy płatności mobilne².

Nie można jednak na podstawie powyższej definicji jednoznacznie i ogólnie zająć się otoczeniem prawnym mikropłatności. Spowodowane to jest tym, że na rynku funkcjonują bardzo różne systemy mikropłatności, w stosunku do których konieczne są różne prawne obwarowania.

Bez wątpienia najlepiej opisanym spośród systemów, które kwalifikować się mogą jako systemy mikropłatności, są te oparte na koncepcji pieniądza elektronicznego. Nie można jednak ani ściśle utożsamiać samego pieniądza elektronicznego z mikropłatnością, ani mikropłatności ograniczać tylko do wycinka teorii związanej z pieniądzem elektronicznym. W celu lepszej analizy strony prawnej poruszanego w artykule problemu, konieczne wydaje się dokonanie specyficznego podziału mikropłatności. Podział ten przedstawia tab. 1.

* Mgr, asystent w Zakładzie Informatyki Ekonomicznej Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ Więcej o problemie definicji mikropłatności i o różnych systemach mikropłatności można dowiedzieć się z: Ł. Zakonnik, *Mikropłatności na polskim rynku internetowym*, XI Konferencja Sieci i Systemy Informatyczne, Łódź 2003.

² http://www.birches.org/dgwb/av/pdf/9806_newpay.pdf, 10.11.2004 r.

Tabela 1

Podział mikropłatności

Nazwa systemu mikropłatności	Krótki opis
Systemy oparte na pieniądzu elektronicznym	Najbardziej spopularyzowana w literaturze klasa mikropłatności, która doczekała się już dość ściśle określonych regulacji prawnych
Systemy mikropłatności wykorzystujące rachunki lub quasi-rachunki bankowe	Dość popularna klasa mikropłatności. Jej działanie polega na prostej zasadzie: użytkownik zakłada pewien specyficzny rodzaj konta, ze środków którego następnie może dokonywać drobnych płatności
Mikropłatności mobilne oparte na rozwiązaniach Premium SMS	Bardzo popularna metoda dokonywania mikropłatności i to zarówno w sieci Internet, jak i poza nią. Zasada funkcjonowania jest bardzo prosta – użytkownik (klient) wysyła sms o podwyższonej płatności, a w zamian otrzymuje hasło-kod umożliwiające zakup towaru lub usługi.

Źródło: oprac. własne.

W dalszej części artykułu zostaną w syntetyczny sposób przedstawione wszystkie trzy zaprezentowane powyżej systemy mikropłatności. Dodatkowo osobny podpunkt poświęcony zostanie na krótkie przedstawienie problemu ewentualnego wpływu emisji pieniądza elektronicznego na politykę monetarną państwa.

2. SYSTEMY MIKROPLATNOŚCI OPARTE NA PIENIĄDZU ELEKTRONICZNYM

Jak już wcześniej wspomniano, zagadnienie pieniądza elektronicznego jest od strony prawnej kwestią dość dobrze uregulowaną – m. in. także w ustawodawstwie polskim. Oczywiście trzeba zauważyć, że regulacje polskie nie są generalnie niczym innym jak prostym odbiciem koncepcji, które zostały zaproponowane w ramach ustaleń Unii Europejskiej.

Jednym z podstawowych dokumentów unijnych dotyczących pieniądza elektronicznego jest *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 2000/46/WE, w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzór ostrożnościowy nad ich działalnością*³. Oczywiście dyrektywa ta korzysta z licznych, wcześniej publikowanych dokumentów⁴.

³ R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie: istota i zastosowanie elektronicznej portmonetki*, Biblioteka Menadżera i Bankowca, Warszawa 2002, s. 23.

⁴ Np. opinia Europejskiego Banku Centralnego z 18.01.1999 r. odnośnie do pieniądza elektronicznego.

Dyrektywa 2000/46/WE definiuje następująco pieniądź elektroniczny:

Pieniądź elektroniczny oznacza wartość pieniężną, stanowiącą prawo do roszczenia wobec emitenta, która jest:

- a. przechowywana na urządzeniu elektronicznym,
- b. wyemitowana w zamian za środki pieniężne o wartości nie mniejszej niż wartość wyemitowana,
- c. środkiem płatniczym, akceptowanym przez podmioty inne niż instytucja emitująca.

Istotne znaczenie mają też podane w dyrektywie grupy zagadnień przedstawione w tab. 2:

Tabela 2

Główne wskazania związane z pieniądzem elektronicznym

Grupa wskazań	Opis
Nadzór ostrożnościowy nad instytucjami wydającymi pieniądź elektroniczny	Główny problem stanowi tu zagadnienie, kto może być emitentem pieniądza elektronicznego. Ustalono, że będzie nim instytucja kredytowa – choć definicję tej instytucji zmieniono na potrzeby samego pieniądza elektronicznego
Trwałość i przejrzystość uregulowań prawnych	Prawo dotyczące systemów pieniądza elektronicznego musi być jasno i ściśle ustalone
Zabezpieczenia techniczne	Systemy pieniądza elektronicznego muszą mieć odpowiednią ochronę, szczególnie w celu zapobiegania fałszerstwom
Ochrona przed działaniem przestępczym	W procesie obiegu pieniądza elektronicznego należy zabezpieczyć go zwłaszcza przed możliwością prowadzenia procederu prania „brudnych pieniędzy”
Sprawozdawczość w zakresie statystyki pieniężnej	Instytucje emitujące pieniądź elektroniczny muszą dostarczać odpowiednich informacji Bankowi Centralnemu
Możliwość wykupu	Emitenci pieniądza elektronicznego muszą być prawnie zobowiązani do wykupu wyemitowanego pieniądza elektronicznego
Wymagania dotyczące rezerwy	Bank Centralny powinien mieć możliwość wymuszania na emitentach pieniądza elektronicznego tworzenia rezerw obowiązkowych

Źródło: oprac. własne na podstawie: A. Maśląg, *Pieniądź elektroniczny*, „Materiały i Studia NBP”, z. 127, [Warszawa] 2001, s. 26–27 oraz R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądź elektroniczny na świecie: istota i zastosowanie elektronicznej portmonetki*, Warszawa 2002, s. 75–79.

Istotny jest fragment *Dyrektywy*⁵, mówiący o tym, że możliwe są dość znaczne odstępstwa od ścisłego przestrzegania zaleceń przedstawionych w tab. 2. Odstępstwa te mogą wystąpić w następujących przypadkach:

a) całkowite zobowiązania związane z emisją pieniądza elektronicznego są ograniczone do określonej kwoty,

⁵ *Dyrektywa EU 2000/46/EC*, DzUrz, L275, z dn. 27.10.2000 r., poz. 0039-0043, art. 8, ust. 1.

b) pieniądź elektroniczny emitowany przez odpowiednią instytucję jest akceptowany tylko przez podmioty zależne od tej instytucji,

c) wyemitowany pieniądź elektroniczny jest akceptowany tylko przez ograniczoną liczbę podmiotów,

d) maksymalna kwota środków zgromadzonych na urządzeniu przechowującym pieniądź elektroniczny jest ograniczona do 150 euro.

Tabela 3

Najważniejsze definicje związane z pieniądzem elektronicznym w ustawodawstwie polskim

Definicja pojęcia	Opis
Pieniądź elektroniczny ⁶	Wartość pieniężna stanowiąca elektroniczny odpowiednik znaków pieniężnych, która spełnia łącznie następujące warunki: a) jest przechowywana na elektronicznych nośnikach informacji, b) jest wydawana do dyspozycji na podstawie umowy w zamian za środki pieniężne o nominalnej wartości nie mniejszej niż ta wartość, c) jest przyjmowana jako środek płatniczy przez przedsiębiorców innych niż wydający ją do dyspozycji, d) na żądanie jest wymieniana przez wydawcę na środki pieniężne, e) jest wyrażona w jednostkach pieniężnych
Elektroniczny instrument płatniczy ⁷	Każdy instrument płatniczy, w tym z dostępem do środków pieniężnych na odległość, umożliwiający posiadaczowi dokonywanie operacji przy użyciu elektronicznych nośników informacji lub elektroniczną identyfikację posiadacza niezbędną do dokonania operacji, w szczególności kartę płatniczą bądź instrument pieniądza elektronicznego
Instytucja pieniądza elektronicznego ⁸	Inna niż bank osoba prawna działająca w formie spółki akcyjnej, utworzona i działająca na podstawie zezwolenia właściwych władz lub przepisów prawa, której przedmiotem działania jest prowadzenie we własnym imieniu i na własny rachunek działalności polegającej na wydawaniu do dyspozycji i na wykupie pieniądza elektronicznego oraz rozliczanie transakcji dokonywanych przy użyciu instrumentów pieniądza elektronicznego
Instrument pieniądza elektronicznego ⁹	Urządzenie elektroniczne, na którym jest przechowywany pieniądź elektroniczny, w szczególności karta elektroniczna zasilana do określonej wartości

Źródło: oprac. na podstawie *Prawa bankowego z dnia 28 sierpnia 1997 roku* oraz *Ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych z dnia 12 września 2002 roku*.

⁶ *Prawo bankowe z dnia 28 sierpnia 1997 r.*, DzU, 1997, nr 140, poz. 939, art. 4, ust. 1, pkt 5.

⁷ *Ustawa o elektronicznych instrumentach płatniczych z dnia 12 września 2002 r.*, DzU, 2002, nr 169, poz. 1385, art. 2, ust. 6, pkt 4.

⁸ *Ibidem*, art. 2, ust. 6, pkt 5.

⁹ *Ibidem*, art. 2, ust. 6, pkt 6.

Z punktu widzenia polskich regulacji prawnych kluczowe znaczenie mają dwie ustawy:

a) *Prawo bankowe* z dnia 28.08.1997 r.,

b) *Ustawa o elektronicznych instrumentach płatniczych* z dnia 12.09.2002 r.

W myśl przepisów zawartych w powyższych ustawach, jedną z najważniejszych kwestii jest sama definicja tego, co nazywamy „pieniądem elektronicznym”, „elektronicznym instrumentem płatniczym”, „instrumentem pieniądza elektronicznego”, „instytucją pieniądza elektronicznego”. Definicje tych pojęć zamieszczono w tab. 3.

Należy zauważyć, że polskie ustawodawstwo ogranicza pojemność instrumentu pieniądza elektronicznego do 150 euro¹⁰. Obwarowanie to z założenia czyni ten system stosowalnym wyłącznie do rozliczeń detalicznych.

3. SYSTEMY MIKROPŁATNOŚCI WYKORZYSTUJĄCE RACHUNKI LUB QUASI-RACHUNKI BANKOWE

System mikropłatności oparty na zasadach tworzenia kont, na które użytkownik z wyprzedzeniem wpłaca pieniądze, a następnie korzysta z takiego konta podczas zakupów w sklepach internetowych, może być prowadzony przez bank lub przez zwykłe firmy. W przypadku, gdy usługi oparte na mikropłatnościach oferowane są przez bank, całość obwarowań prawnych sprowadza się do wspomianej przy okazji pieniądza elektronicznego ustawy *Prawo Bankowe*. Problem wygląda inaczej w przypadku, gdy system mikropłatności oferowany jest przez firmę nie będącą bankiem lub instytucją kredytową – czyli w przypadku, gdy nie obejmuje tej firmy nadzór ostrożnościowy. Większość regulacji zależy w tej sytuacji od jakości skonstruowanej umowy prawnej między firmą a klientem korzystającym z jej usług. W wielu przypadkach techniczna strona tak utworzonych systemów mikropłatności sprowadza się do prostego założenia, że pieniądze wpłacane na *quasi-rachunek* umieszczane są w rzeczywistości na subkoncie realnie istniejącego rachunku, w konkretnym banku. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na zastanowienie, czy takie rozwiązania nie tworzą *de facto* systemów podobnych do pieniądza elektronicznego – i rozważyć czy jako takie nie powinny podlegać nadzorowi odpowiednich instytucji kontrolnych.

¹⁰ *Ustawa o elektronicznych instrumentach płatniczych z dnia 12 września 2002 r.*, DzU, 2002, nr 169, poz. 1385, art. 58, ust. 1.

4. MIKROPLATNOŚCI MOBILNE OPARTE NA ROZWIĄZANIACH PREMIUM SMS

Jak już wspomniano, zasada funkcjonowania usług Premium SMS jest prosta i w interesujący sposób pokazuje, jak od dawna istniejące rozwiązania technologiczne mogą z sukcesem zostać zaadaptowane na potrzeby innych systemów.

Premium SMS jest z technicznego punktu widzenia zwykłym SMS-em, który obecnie może wysłać każdy użytkownik telefonu komórkowego (a często już także stacjonarnego). Jedyną różnicą jest koszt takiej wiadomości, który zazwyczaj kilkakrotnie przekracza koszt zwykłego SMS-a.

Ze względu na fakt, że całość przesyłu informacji w sieci komórkowej jest obsługiwana przez operatora sieci, ten aspekt działalności nie stanowi problemu dla firm wykorzystujących do działalności handlowej usługi Premium SMS. Jedynym problemem jest prawny charakter umowy zawartej między firmą a operatorem sieci komórkowej (ewentualnie także pośrednikiem¹¹), a także wysokość opłat prowizyjnych pobieranych przez operatora sieci za jednego SMS-a¹².

5. WPŁYW EMISJI PIENIĄDZA ELEKTRONICZNEGO NA MONETARNY ASPEKT POLITYKI PAŃSTWA

Interesującą kwestią, wzbudzającą sporo dyskusji, jest zagadnienie wpływu pieniądza elektronicznego na politykę monetarną państwa. Problem ten jest ważny zwłaszcza z tego powodu, że instytucje pieniądza elektronicznego bardzo często (praktycznie zawsze) nie są instytucjami państwowymi lub nie są bezpośrednio zależne od państwa¹³. Poniżej wskazano powody, które wpłynęły na konieczność wprowadzenia kontroli instytucji pieniądza elektronicznego, a także pośrednio na ważkość przestrzegania zaleceń przedstawionych w tab. 2.

W opracowaniach dotyczących poruszanej w tym podpunkcie kwestii często zaznacza się, że szeroko rozumiana formuła pieniądza elektronicznego jest praktycznie neutralna, jeśli brać pod uwagę politykę monetarną państwa. Inaczej jednak mają się sprawy, jeśli chodzi o formy przedpłacone pieniądza

¹¹ Np. w Polsce firma Wapacz.pl <http://www.wapacz.pl>, 10.11.2004 r.

¹² W efekcie końcowym usługodawca może otrzymać tylko ok. 40% wartości wysłanego sms-a (za: <http://www.internetstandard.com.pl/artykuly/28457.html>, 10.11.2004 r.).

¹³ W dotychczasowych zrealizowanych projektach elektronicznej portmonetki właściwie tylko w Finlandii na początku partycypował Bank Centralny tego państwa.

elektronicznego¹⁴. Wskazuje się tu na mocny związek pieniądza elektronicznego z pieniądzem gotówkowym i depozytami transakcyjnymi na rachunkach *a'vista*. Problem skupia się wokół kwestii konieczności ustanawiania rezerw obowiązkowych od wydawanego pieniądza elektronicznego. W celu analizy zjawiska rozważa się dwie sytuacje, gdy¹⁵:

- a) istnieje zerowa stawka rezerwy obowiązkowej lub w ogóle jej brak,
- b) istnieje niezerowa stawka rezerwy obowiązkowej.

W pierwszym przypadku rozpatrując wzrost ogólnie stosowanego agregatu pieniężnego M1, wskazuje się na spadek gotówki w obiegu, ale jednocześnie wielokrotniony wzrost akcji depozytowej¹⁶. Jak się uważa, w efekcie końcowym nastąpi rzeczywisty wzrost agregatu M1 i to nawet w przypadku, gdy do M1 nie wliczy się emisji gotówki elektronicznej. W przypadku skorygowania M1 o pieniądz elektroniczny, efekt końcowego wzrostu agregatu jest oczywisty, gdyż wspomniany spadek gotówki jest w pełni równoważony emisją pieniądza elektronicznego.

W drugim przypadku analiza jest bardziej skomplikowana, choć ogólne rozumowanie pozostaje analogiczne do przedstawionego wcześniej. W sytuacji, gdy M1 traktuje się „wąsko”, czyli bez wliczania pieniądza elektronicznego, spełniony jest następujący wzór¹⁷:

$$\frac{\delta M1}{\delta C} = - \frac{1 - r_D - r_{EM}}{r_D}$$

gdzie:

C – gotówka,

r_D – stopa rezerwy obowiązkowej od depozytów,

r_{EM} – stopa rezerwy obowiązkowej od gotówki elektronicznej.

Źródło: http://www.firstmonday.dk/issues/issue2_7/berentsen/index.html, 10.11.2004 r. lub T. Zieliński, *Monetarne dylematy emisji pieniądza elektronicznego*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 954, Wrocław 2002, s. 231.

W przypadku uwzględnienia w M1 pieniądza elektronicznego, wzór zaprezentowany wcześniej wygląda następująco:

¹⁴ Patrz: http://www.isoc.org/inet98/proceedings/3f/3f_2.htm, 10.11.2004 r., http://www.firstmonday.dk/issues/issue2_7/berentsen/index.html, 10.11.2004 r.; T. Zieliński, *Monetarne dylematy emisji pieniądza elektronicznego*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 954, Wrocław 2002, s. 226.

¹⁵ T. Zieliński, *Monetarne dylematy emisji...*, s. 228.

¹⁶ Co tłumaczone jest mnożnikiem kreacji pieniądza.

¹⁷ Pełne wyprowadzanie wzorów w publikacjach: http://www.firstmonday.dk/issues/issue2_7/berentsen/index.html, 10.11.2004 r. lub T. Zieliński, *Monetarne dylematy emisji...*, s. 231.

$$\frac{\delta M1}{\delta C} = - \frac{1 - r_{EM}}{r_D}$$

gdzie:

C – gotówka,

r_D – stopa rezerwy obowiązkowej od depozytów,

r_{EM} – stopa rezerwy obowiązkowej od gotówki elektronicznej.

Źródło: http://www.firstmonday.dk/issues/issue2_7/berentsen/index.html, 10.11.2004 r. lub T. Zieliński, *Monetarne dylematy emisji...*, s. 231.

Jak widać, istnienie gotówki elektronicznej nastroczać może bardzo poważnych problemów, odbijających się głębokim echem w całym systemie monetarnym państwa.

6. WNIOSKI KOŃCOWE

Z treści artykułu widać wyraźnie, że teoretycznie w pełni zabezpieczone od strony prawnej są systemy mikropłatności oparte na koncepcji pieniądza elektronicznego. Interesujący wydaje się jednak problem, czy systemy mikropłatności nietraktowane – w myśl odpowiednich ustaw – jako pochodne pieniądza elektronicznego, powinny być w ściślejszy sposób regulowane. W związku z tym, według autora, zagadnieniem ważnym, zasługującym na przeanalizowanie jest problem, czy pewne systemy mikropłatności nie wykorzystują luk w prawie do uniknięcia kontroli odpowiednich organów nadzorczych? Warta rozważenia jest kwestia, czy np. celowe niespełnienie warunków któregoś z elementów składowych definicji pieniądza elektronicznego¹⁸, nie jest zręczną próbą uwolnienia tak emitowanej pseudogotówki elektronicznej od odgórnej kontroli państwa? Sprawa ta może nie być zauważalna w chwili obecnej, ze względu na fakt braku pełnego rozpowszechnienia systemów mikropłatności¹⁹, ale w przyszłości może stanowić potencjalne źródło problemów i nadużyć.

¹⁸ Na podstawie definicji przytoczonej w podpunkcie 2 powyższego artykułu. Np. punkt b) definicji pieniądza elektronicznego mówi, że jest (on) wydawany do dyspozycji na podstawie umowy w zamian za środki pieniężne o nominalnej wartości nie mniejszej niż ta wartość.

¹⁹ Szczególnie systemy oparte na pieniądzu elektronicznym.

Łukasz Zakonnik

**MICROPAYMENTS AND LEGAL REGULATIONS
– ANALYSIS BASED ON SITUATION IN POLAND**

(Summary)

In this article author presents micropayments systems and their legal regulations. He especially takes into consideration situation in Poland. In article author concentrates mainly on electronic money but also describes other solutions existing on this field.